

КОЗАЦЬКЕ МИНУЛЕ СУЧАСНОГО МЕГАПОЛІСУ

(Рецензія на кн.: Камеко В.Ф., Бінкевича В.В. Городок запорозьких козаків.

Новий Кодак: Краєзнавчі нариси про пам'ятки Надпорожжя. –

Дніпропетровськ: Пороги, 2007. – 171 с.)

Не так давно фонд краєзнавчої літератури Придніпров'я поповнився цікавим виданням краєзнавців-аматорів В.Ф.Камеко та В.В.Бінкевича „Городок старинний Запорожский Самарь с перевозом”. Неординарність ефекту появи цієї книги в тому, що вона привернула увагу громадськості до важливої пам'ятки козацької доби, відомої пересічному мешканцю Дніпропетровська під назвою „Новобогородицька фортеця”. Вона стимулювала наукові розвідки кваліфікованих і авторитетних вчених-археологів Дніпропетровського національного університету на чолі з професором І.Ф.Ковальновою.

Нині маємо перед собою збірку краєзнавчих нарисів тих же авторів. Вона включає в себе нариси про козацькі містечка Новий Кодак та Самарь, а також про Томаківську Січ і селітряний майдан біля с. Соколового. Головна увага краєзнавців приділена містечку Новий Кодак – одному з перших і найзначніших козацьких поселень в межах Запорозьких вольностей. Новий Кодак пройшов у своєму розвитку кілька історичних віх – як поселення біля перевозу через Дніпро, як розвинене козацьке містечко, що було центром найбільш заселеної Кодацької паланки, як адміністративний центр губерньського міста Катеринослава до спорудження в ньому достатньої кількості будівель громадського і партикулярного призначення. Насамкінець, це містечко ввійшло до складу сучасного індустріального міста Дніпропетровська, зберігши свою назву в побутовому спілкуванні жителів міста та закріпивши її у назві мосту через Дніпро (Кайдацький).

Використовуючи картографічний матеріал, опубліковані історичні джерела та літературу загалом з історії козацтва та, ближче історії Нового Кодака, В.Ф.Камеко і В.В.Бінкевич намагаються якомога детальніше простежити розвиток містечка, починаючи від першої згадки про нього у 1645 р. З історичними етапами зміни статусу містечка автори пов'язують і зони розширення його території, яких автори нараховують чотири: 1) 1645-1711 рр., коли існувало укріплене торгівельне містечко поблизу Кам'янської переправи через Дніпро; 2) 1734-1775 рр., коли тут була досить потужна фортеця, як і належало паланковому центру; 3) 1780-1791 рр., коли Новий Кодак фактично виконував роль губерньського центру, одним із форштадтів якого йому належало стати після будівництва Катеринослава; 4) 1885-1913 рр., коли Новий Кодак перетворився у робітниче селище у зв'язку з виникненням поруч з ним Олександрівського металургійного заводу Брянського товариства (нині – завод ім. Г.І.Петровського).

Крок за кроком, посилаючись на опубліковані джерела та літературу, автори висвітлюють історичний розвиток Нового Кодака, періодично адресуючи читача до схем шляхів, реконструкції топографії містечка та

перевозу, сучасного вигляду місцевості та архітектурних пам'ятників. Широко у виданні використовуються мапи та плани фортець (Старого і Нового Кодаків), плани Катеринослава, різні схеми тощо. Це надає розповіді більшої переконливості і кращого сприйняття.

В тексті зустрічаємо свідчення старожилів, легенди, а також спогади одного з авторів, пов'язані з топографією Нового Кодака та його жителями.

Хоча в історичній літературі вже й спростована легенда про фальшиві “потьомкінські села”, які виникали на шляху подорожуючої на південь імперії Катерини II, автори також додають конкретного матеріалу до розвінчання міфу. На стор. 51 вони пишуть, що в межах Кодацької паланки у тому навіть не було потреби. На 35-кілометровому шляху від с. Романково до Нового Кодака цариця проїхала через шість великих козацьких селищ: Романково, Кам'янське, Тритузне, Карнаухівку, Таромське, Новий Кодак.

Другий нарис, вміщений у книзі, має інформативно насичену назву: “Самарь – козацьке містечко XVI-XVII ст. угорі Дніпровських порогів”. Власне, це є ніби продовження згаданої вище книги цих же авторів, виданої у 2000 р. В нарисі краєзнавці продовжують свої дослідження і міркування стосовно Самарі на підставі археологічних знахідок на об'єкті дослідницького пошуку вчених Дніпропетровського національного університету, а також подальшого вивчення нових публікацій джерел та літератури. Краєзнавці В.Камеко та В.Бінкевич розглядають низку обставин, які свідчать на користь теорії про те, що козацьке містечко Самарь на початку XVI ст. розташовувалося на правому березі р. Самари і в 1630-х роках мало невелику фортецю (на що вказує і знайдена археологами печатка з зображенням фортеці). До цього нарису також додані мапи, плани та прориси укріплень та зображень на печатках і товарних пломбах.

Цікавим і виконаним у тому ж стилі, як і попередні, є два інші нариси: “Томаківська Січ – центр інформаційної системи запорозьких козаків” та “Селітряний майдан біля с. Соколового”.

В додатку автори пропонують три краєзнавчі маршрути: “Шість фортець Дніпропетровська” (Новий Кодак, Старий Кодак, Кам'янський ретраншемент, Усть-Самара, Новобогородицька, Катеринослав-Кільченський), “Самарська паланка Війська Запорозького” (Новобогородицька фортеця, селітряний майдан біля с. Соколового, Піщаний брід, Самарський Пустельно-Миколаївський монастир, Новомосковськ) та “Томаківська Січ” (м. Марганець).

Звичайно, до краєзнавчого видання дослідників-аматорів не можна пред'явити суворі вимоги, як до наукової монографічної праці. Тому зробимо лише деякі закиди авторам. Так, список використаної літератури має бути максимально повним. Іноді автори відштовхуються не від історичного джерела, а від чийогось міркування, базуючи на ньому свою версію. Наприклад, на стор. 22 написано: “Про перші кроки існування Нового Кодака читаємо у Дніпропетровського краєзнавця с. Рудаса...” Хто такий Рудас, котрий опублікував 35 років тому замітку у “Дніпрі вечірньому”, чим він там аргументував датування початків міста, невідомо. В тексті є чимало помилок

технічного характеру (с.16, 17, 18, 19, 34, 35 та ін.) і змістовного (с.52 – “Олександрійський металургійний завод” замість “Олександрівський”; с.95 – “Київський історик Л.Падалка” замість “Полтавський” та ін.) порядку.

Проте, поза всіляким сумнівом, рецензована книга вже добре відомих краєзнавців є цікавою, цінною і стимулюючою до розгортання краєзнавчих пошуків на Дніпропетровщині працею.

Бажаємо авторам незгасного інтересу до історії свого краю, вдалих пошуків і успішних знахідок, доведених гіпотез і нових цікавих книг.